

75 AASTAT SUUREST PÕGENEMISEST LÄÄNDE

Kas jääda või minna? Ja kui minna, siis kuhu ja kui kauaks? Kui lihtne on hüljata lähedasi ja kodumaad? Mis saab kodumaast? Need küsimused tuksusid 1944. aasta hilisel sõjasuvel ja varasel sügisel tuhandete eestlaste peades ja südames.

1944. aasta hilissuvel ja sügisel põgenes Eestist II maailmasõja (II ms) pöördelisel hetkel sissetungiva Punaarmee eest 75 000–80 000 inimest, Balti riikidest kokku ligi 300 000 inimest. Tänavu möödub sellest 75 aastat. Suurt põgenemist on nimetatud ka paadipõgenemiseks, kuna paljud läksid väikeste paatidega üle tormise mere Rootsi ja Soome. Seetõttu kutsuti põgenenuid ka paadipõgenikeks. Läänute hulgas oli palju inimesi, kes ei näinud oma kodumaad enam kunagi.

- 1943. aastal, pärast mitmeid Saksa vägede kaotusi idarindel, toimus II ms käigus pööre, mis käivitas esimesed häirekellad, ja Eestis algas riiklikul tasemel organiseeritud põgenemine. Kõigepealt hakkasid Saksa võimude loal ja Rootsi võimude toetusel põgenema rannarootslased, kellega lahkus eri mooduseid kasutades ka suur hulk eestlasi. **Senine suhteliselt väikesemahuline põgenemine ja evakueerimine muutus aga massiliseks 1944. aasta suvel ja sügisel.** Kokku lahkus Eestist (nii Saksamaale evakueerimise/põgenemise kui ka Soome ja Rootsi põgenemise tulemusena) ligikaudu 75 000–80 000 inimest. **Põgenike hulgas olid esindatud**

kõik sotsiaalsed ja vanuselised rühmad.

- Teekond oli sõjategevuse tõttu muutunud juba väga ohtlikuks. Väikesed paadid olid reeglina mõeldud ainult rannakalapüügiks, mitte ülekoormatuna tavapärasest oluliselt pikemaks reisiks. **Sel teekonnal hukkus põgenike koguarvust hinnanguliselt 6–9% inimestest.** Tänapäeval on võimatu öelda, kui palju paate päriselt päralt ei jõudnud ja merel kadunuks jäi. Põgenikke Saksa maale viinud suurematest laevadest hukkus sõjategevuse tõttu kaks – 21. septembril Tallinnast lahkunud laatsaretlaev „Moero“ ja 3. oktoobril Kuressaarest välja sõitnud mereväe õppelaev „Nordstern“.

MIKS PÕGENETI JA MIS SAI EESTIST?

- **Põgenemise põhjuseks oli suur hirm Punaarmee sissetungi ees, sest Nõukogude okupatsiooniaasta (1940. aasta juunist kuni 1941. aasta juulini) terror oli rahval veel selgelt meeles.** Esimese nõukogude okupatsiooni ajal toimusid Eestis repressioonid, riigitegelaste arreteerimised, inimeste kadumised ja vangistamised, Punaarmeesse mobiliseeriti sel ajal ligi 33 000 Eesti meest. Lisaks olid eestlased üle elanud Nõukogude võimu korraldatud **küüditamise 14. juunil 1941**, mil Eestist deporteeriti Siberisse üle 10 000 inimese.
- Peagi asendus Nõukogude okupatsioon **Saksa okupatsiooniga, mis kestis**

1941. aasta sügisest kuni 1944. aasta sügiseni. 22. septembril vallutas Punaarmee Tallinna. Veriseid lahinguid peeti Saaremaal, kus Punaarmee võttis Sõrve poolsaare oma kontrolli alla alles 24. novembril 1944.

- Jalta ja Potsdami konverentsidel saavutas Nõukogude Liit selle, et lääneliitlased ei vaidlustanud Balti riikide jäämist NLi koosseisu. **Mittetunnustamispoliitika** jätkus aga sellest hoolimata. **Teise maailmasõja poliitilised tagajärjed lõppesid Eesti jaoks alles iseseisvuse taastamisega 1991. aastal ja Vene vägede väljaviimisega 1994. aastal.**

KUHU PÕGENETI?

- **Saksamaale ja Saksamaa okupeeritud aladele jõudis kokku üle 40 000 eestlase, Rootsi umbes 27 000 eestlast.** Eesti põgenikud koondusid valdavalt DP (displaced people)-laagritesse USA ja Briti okupatsioonitsoonides Saksamaal. Suurima eesti kogukonnaga laagrid asusid **Geislingenis, Augsburgis ja Lübeckis**, kus igapäev elas tippajal mitu tuhat eesti põgenikku. Need laagrid suleti alles 1950. aastate alguses.
- **Kodumaalt lahkuti omateada ajutiselt, mõneks kuuks või kõige enam aastaks.** Kui aja möödudes sai selgeks, et tagasiteed enam ei ole, jäädigi paikseks või asuti ümber uutesse asukohamaadesse üle laia ilma. **Suuremad eestlaste kogukonnad kujunesid välja Rootsis, USAs, Kanadas, Suurbritannias ja Austraalias.** Osa põgenikest, Saksa armees teeninutega kokku umbes 21 500 inimest, repatrieerus Eesti NSVsse. NSV Liit oli selleks käivitanud ka võimsa propagandamasina.
- Nimetatud asukohamaades moodustasid eestlased erinevaid **Välis-Eesti organisatsioone**, mis tegelesid eesti kultuuri säilitamise ja oma-

riikluse taastamise eest võitlemisega. Paljud organisatsioonid tegutsesid tänapäevalgi. Paguluses jätkasid oma loomingut nt **luuletaja Marie Under, kirjanik Karl Ristikivi, helilooja Eduard Tubin, kunstnik Karin Luts ja paljud teised.**

- Mälestades II ms aegset massilist eestlaste põgenemist läände, **anname au nendele riikidele, kogukondadele ja üksikisikutele, kes omal ajal eestlasi ja nende perekondi vastu võtsid ja aitasid.**

1944. AASTA SUURPÕGENEMISE MEENUTAMINE JA MÄLESTAMINE

Suurt 1944. aasta põgenemist, kus eestlased olid Nõukogude terrori hirmus sunnitud maha jätma oma kodud, on eestlaste kogukondades meenutatud läbi aegade nii välis- kui ka kodumaal. Käesoleva aasta 18.–22. septembril mälestatakse suurpõgenemist erinevate üritustega nii väliseestlaskonnas kui ka Eestis koha peal. Eestis heisatakse sinimustvalged lipud ja kõlavad kirikukellad.

Purjelaev „Triina“, mis lahkus Tallinnast 19. septembril 1944, pardal ligikaudu 450 eestlast ja 80 rannarootslast. Laeval viibisid ka kirjanikud August Gailit, Marie Under, Artur Adson ja August Mälik, kes tegutsesid juhtivalt ka paguluses. Foto: Eesti Meremuuseum.